

УДК 343.3.355.24

DOI 10.32755/sjlaw.2023.03.092

Сокоринський Ю. В.,

доктор юридичних наук, доцент,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-8907-9880;

Леоненко О. А.,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-9748-2469;

Шатило С. О.,

аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0009-0006-7977-5643

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ УХИЛЕННЮ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ ЯК ОДНОГО З ЕЛЕМЕНТІВ БЕЗПЕКИ В ДЕРЖАВІ

Стаття присвячена характеристиці сучасних напрямів запобігання ухиленню від мобілізації як одного з елементів безпеки в державі. Зважаючи на аналіз проведеного дослідження, було запропоновано внести до переліку підстав перевірку виконання військового обов'язку в умовах дії правового режиму воєнного стану, що дозволить якісно здійснювати заходи розшуку військовозобов'язаних, які ухиляються від військового обов'язку.

Ключові слова: безпека, мобілізація, військовозобов'язані, кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність.

Постановка проблеми. Проблеми безпеки завжди привертати увагу вчених і практиків, оскільки безпека є важливою умовою існування людини у суспільстві. Але без можливостей держави її забезпечувати сама безпека як самостійна категорія нічого не означала б. У сучасних умовах наша держава зможе забезпечити для своїх громадян безпеку, тільки захистивши їх від зовнішніх та внутрішніх загроз, а для цього необхідні належно укомплектовані підрозділи, які здійснюватимуть такі функції. Саме цю функцію виконують територіальні центри комплектування та соціальної підтримки Збройних Сил України (далі – ТЦК та СП). Проведені заходи з мобілізаційної роботи вказали на певні недоліки в цій сфері, про що свідчать дані правопорушень, пов'язаних з ухиленням від мобілізації, які ми

отримали згідно з проведеним власним дослідженням від початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України до серпня 2023 року (в Чернігівській області). Відповідно до стану ефективності застосування практики притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 336 Кримінального кодексу України, всього подано до територіальних органів поліції 121 матеріал; повернуто або списано довідкою без внесення відомостей до єдиного реєстру досудових розслідувань – 15 матеріалів; розпочато кримінальних проваджень – 111; направлено обвинувальних актів до суду та винесено обвинувальних вироків – 10. Щодо притягнення до адміністративної відповідальності: за статтею 210 Кодексу України про адміністративні правопорушення (порушення призовниками, військовозобов'язаними, резервістами правил військового обліку) складено 1 778 постанов; за статтею 210-1 (порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію) складено 62 постанови; за статтею 211 (зіпсуття військово-облікових документів чи втрата їх з необережності) складено 334 постанови. У зв'язку із зазначеним питання щодо забезпечення безпеки в державі та запобігання ухиленню від мобілізації як однієї з її складових є актуальним сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань елементів безпеки, які повинна реалізовувати держава, присвятили свої роботи вітчизняні та закордонні науковці: В. Ананьїн, В. Антипенко, О. Белов, О. Білорус, І. Боднар, О. Гончаренко, В. Горбулін, В. Гошовська, О. Данильян, О. Дзьобань, М. Дмитренко, С. Єрохін, І. Корж, С. Костюков, В. Крутов, В. Куліш, О. Лісничук, Е. Лисицин, В. Ліпкан, В. Лутай, О. Маначинський, А. Марущак, Є. Марчук, В. Мунтіян, В. Настюк, Н. Нижник, В. Олуйко, М. Павліченко, В. Паламарчук, Г. Перепелиця, В. Пилипчук, С. Пирожков, О. Сафіна, Г. Ситник, С. Сьомін, С. Толстой, О. Фармагей, В. Ященко та інші. Проте в цій системі заходів мобілізаційної підготовки питання запобігання ухиленню від мобілізації потребує оновлення та переосмислення, особливо в умовах збройної агресії російської федерації щодо України.

Мета статті – дослідження окремих аспектів запобігання ухиленню від мобілізації як одного з елементів безпеки в державі.

Виклад основного матеріалу. Поняття «безпека» – різноаспектне і складне соціально-політичне й економічне явище, яке об’єктивно має історичний характер та пов’язано з різноманітними формами й напрямками взаємодії «природа – людина – суспільство». Людина завжди перебуває у центрі цих відносин і своєю поведінкою, діяльністю, окрім позитивного впливу, може завдавати шкоди іншій людині, суспільству, а також природі. З іншого боку, людина теж може стати об’єктом загрози, тобто втратити власне майно, здоров’я або навіть життя.

Термін «безпека» у словнику української мови трактується як стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [1, с. 137]. Тракувати безпеку без небезпеки некоректно, оскільки досягти ідеальної ситуації в реальному житті практично неможливо. Бути в безпеці для людини не означає жити без загроз. У літературі трапляється думка про те, що небезпека є основною умовою будь-яких форм безпеки, включно з безпекою особистості. Іншими словами, формування безпеки будь-якого об’єкта може здійснюватися тільки за наявності небезпеки, що реально загрожує конкретному об’єкту, який охороняється. Безпека й небезпека завжди існували, існують і будуть існувати. Тому важливо навчитися, з одного боку, використовувати такі ситуації для активізації зусиль у спілкуванні, поведінці та діяльності, з іншого – протидіяти цим загрозам. Отже, з наведених трактувань поняття «безпека» зрозуміло, що є поле безпеки й небезпеки. Очевидно, що зміна з безпечного рівня чи навпаки відбувається у першому випадку під дією загроз (дестабілізувальних факторів), а в іншому – внаслідок реалізації заходів, спрямованих на протидію цим загрозам [2, с. 11].

Фізична складова безпеки відображає необхідність захисту закладених природою життєво важливих потреб людини як біологічної істоти і насамперед потреби в самозбереженні. Вона також передбачає протидію загрозам, здатним завдавати шкоди здоров’ю чи майну людини. Сюди належать безпека особи, протипожежна безпека, безпека на транспорті [2, с. 12].

Соціальна складова безпеки відображає необхідність захисту життєво важливих інтересів людини як соціальної істоти, підприємства, держави в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз [2, с. 12].

На думку багатьох дослідників, нині актуальним стає розуміння безпеки як уміння уникнути загрози за допомогою широких і ґрунтовних знань у різних галузях життєдіяльності, інформації, високого інтелектуального потенціалу. Безпека не може стояти осторонь сучасних світових тенденцій до оновлення і підвищення статусу знань, які перетворюються на соціально організовану силу. Розуміння поняття «безпека» як цінності нині вважається класичним у наукових школах США та провідних країн Європи, що підтверджується думкою аналітиків військової академії у Вест-Пойнті (США) щодо змістового наповнення поняття «безпека». Тому доцільно зазначити, що безпека є засобом збереження та підтримання таких цінностей, як добробут, сталий розвиток тощо [3, с. 23–34].

Варто звернути увагу на існування тісного зв'язку між безпекою та розвитком, що досліджувалось у працях С. І. Дорогунцова, О. М. Ральчук та А. М. Федоришевої. Згідно з розглянутими працями авторів безпека є «інваріантом існування розвитку», транстермінологічним поняттям, тобто природа поняття безпеки охоплює аспекти людського й природного початку. Автори вважають, що «розвиток безпеки відповідає сталому розвитку соціоприродної системи і є динамічною формою існування безпеки» [4, с. 38].

Насправді надійна безпека для всіх людей може бути досягнута лише через усунення причин створення загроз для людини, її прав і свобод. Тільки в умовах демократичної, соціальної, правової держави людина знаходить безпеку від тиранії, гноблення, свавілля, беззаконня, безправ'я, насильства тощо. Тому, на наш погляд, право людини на безпеку – це комплексне, узагальнювальне, інтегральне право, право на такий правопорядок, за умов якого забезпечуються (гарантуються, охороняються і захищаються) права і свободи людини. Такий висновок випливає внаслідок аналізу природи безпеки людини та міжнародних договорів України і Конституції України. Так, згідно

із Загальною декларацією прав людини «кожна людина має право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені» (ст. 28). У Статуті Ради Європи наголошується, що «кожний член Ради Європи обов'язково має визначити принципи верховенства права та здійснення прав і основних свобод людини всіма особами, що знаходяться під його юрисдикцією» (ст. 3). У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. зазначається, що уряди, які підписали цю Конвенцію як члени Ради Європи, беручи до уваги Загальну декларацію прав людини і враховуючи, що ця Декларація має на меті забезпечити загальне й ефективне визнання і дотримання прав, які в ній проголошені (преамбула), зобов'язалися поважати права людини – гарантувати кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розд. 1 цієї Конвенції (ст. 1) [5, с. 38].

З метою забезпечення безпеки держави та її громадян, майна тощо актуальним стає питання щодо необхідності підтримки функціонування органів, які покликані виконувати ці функції. Одним з органів, який займається цією діяльністю, є ТЦК та СП. Згідно з проведеними нами дослідженнями є певні аспекти, які негативно впливають на їхню діяльність. Саме тому ми дійшли висновку, що з метою запобігання ухиленню від мобілізації та покращення діяльності ТЦК та СП необхідно вжити низку заходів:

1. Внести зміни до чинного законодавства України з метою забезпечення якісного проведення заходів загальної мобілізації.

1.1. До Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» або до Правил військового обліку (затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30 січня 2022 року № 1487) внести положення, що громадяни призовного віку з моменту оголошення загальної мобілізації або воєнного стану повинні обов'язково при собі мати військово-обліковий документ. Це дозволить під час перевірки документів, яка передбачена в заходах правового режиму воєнного стану, здійснювати контроль за виконанням військово-обов'язаними порядку та правил військового обліку, військово-службовцями – порядку проходження служби.

1.2. З метою контролю за виконанням військовозовоб'язаними правил військового обліку рішенням Кабінету Міністрів України (доповнення до постанови Кабінету Міністрів України від 30 січня 2022 року № 1487) визначити порядок та строки обов'язкового особистого уточнення у воєнний час облікових даних військовозовоб'язаними, які не працюють на підприємствах, в установах та організаціях, і звірка облікових даних яких кадровими органами не здійснюється.

1.3. Правила військового обліку призовників і військовозовоб'язаних (додаток 1 до Порядку організації та ведення військового обліку призовників і військовозовоб'язаних) доповнити:

пунктом 2¹ такого змісту: «У разі оголошення мобілізації громадяни, що підлягають призову, яким не надійшла повістка, самостійно прибувають до районного (міського) ТЦК та СП у чотирнадцятиденний строк з дня початку мобілізації, визначеного Указом Президента України».

1.4. Постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 2023 року № 76 «Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозовоб'язаних на період мобілізації та на воєнний час» ТЦК та СП фактично усунуті від здійснення заходів щодо бронювання військовозовоб'язаних за списками. Внести зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 27 січня 2023 року № 76 щодо подання списків військовозовоб'язаних, які пропонуються до бронювання на період мобілізації та на воєнний час, для погодження до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки за місцем знаходження органу державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації.

2. Удосконалити порядок дій державних органів, органів виконавчої влади (органів військового управління, ТЦК та СП) щодо можливих шляхів вирішення питань, пов'язаних з:

2.1. Ухилянням від призову на військову службу під час мобілізації шляхом отримання відстрочки з догляду за членами сім'ї, які мають інвалідність, або оформлення опікунства за особами, які потребують постійного стороннього догляду:

– для недопущення ухиляння від призову на військову службу під час мобілізації шляхом отримання відстрочки з догляду за членами сім'ї, які мають інвалідність, або оформлення опікунства за особами, які потребують постійного стороннього догляду, встановити єдиний перелік документів, на підставі яких надається відстрочка;

– для ухвалення рішень щодо надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації військовозобов'язаним з підстав, визначених статтею 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», у районних військових адміністраціях (органах місцевого самоврядування) створити комісії з розгляду цих питань. Після ухвалення рішення направляти витяги з протоколів до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки для оформлення військовозобов'язаним відстрочок від мобілізації.

2.2. Незаконними спробами перетину державного кордону військовозобов'язаними та резервістами під час дії правового режиму воєнного стану, у тому числі з використанням Єдиного комплексу інформаційної системи «Шлях»:

– для запобігання незаконним спробам перетину державного кордону військовозобов'язаними та резервістами під час дії правового режиму воєнного стану, у тому числі з використанням Єдиного комплексу інформаційної системи «Шлях», списки погоджувати з територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки за місцем знаходження органу державної влади, громадських та благодійних організацій.

2.3. Роботою районних (міських) територіальних центрів комплектування та їх підпорядкованих відділів:

– Законом України «Про військовий обов'язок та військову службу» передбачено проведення медичних оглядів призовників та військовозобов'язаних під час призову на військову службу. Повторні огляди військовозобов'язаних передбачені Положенням про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України один раз на п'ять років. Разом з тим порядок фінансування проведення повторних оглядів не визначено керівними документами. З метою впорядкування проходження медичного огляду військовозобов'язаними в мирний час проводити

його при взятті на військовий облік; повторні огляди проводити за призначенням військово-лікарської комісії військовозобов'язаним, які мають обмеження за станом здоров'я, і тільки за наявності хвороб, що можуть бути вилікувані протягом визначеного часу. Перелік таких хвороб визначити в Положенні про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України.

2.4. Передбачити в електронному застосунку «Дія»:

- створення єдиного військово-облікового документа військовозобов'язаного, призовника;
- можливості здійснювати виклик військовозобов'язаного, призовника до територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем реєстрації.

2.5. Іншими аспектами проведення заходів загальної мобілізації:

- законодавством не передбачено жодного впливу на людину, яка під час оповіщення до призову громадян на військову службу не відчиняє двері і як наслідок фактично відмовляється від взяття повістки. На законодавчому рівні необхідно розробити механізм виклику військовозобов'язаних до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки без вручення повісток.

2.6. Залученням органів Національної поліції України до проведення заходів оповіщення військовозобов'язаних:

- у пункті 7 Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1456) надано вичерпний перелік обставин, коли уповноважена особа має право вимагати пред'явлення документів, що засвідчують особу;

- внести до переліку підстав перевірку виконання військового обов'язку в умовах дії правового режиму воєнного стану, що дозволить якісно здійснювати заходи розшуку військовозобов'язаних, які ухиляються від військового обов'язку.

Висновки. Право людини на безпеку – це комплексне, узагальнювальне, інтегральне право, право на такий правопорядок, за умов якого забезпечуються (гарантуються, охороняються і захищаються) права і свободи людини. Такий висновок випливає внаслідок аналізу природи безпеки людини та міжноро-

дних договорів України і Конституції України. Україна здатна виконати покладений на неї обов'язок тільки за наявності матеріальних та людських ресурсів. Забезпечення Збройних Сил України та інших органів, на яких покладений обов'язок захищати як саму державу, так і її громадян, створювати безпечне середовище для існування покладено на ТЦК та СП. Саме тому дослідження діяльності цього органу з проведення мобілізації та запобігання її ухиленню є актуальним та необхідним в умовах сьогодення.

Список використаних джерел

1. Білодіда І. К. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР, Інститут мовознавства. Київ : Наукова думка, 1970. Т. 1. 799 с.
2. Франчук В. І. Теорія безпеки соціальних систем : підручник. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 216 с.
3. Корж І. Ф. Адміністративно-правове регулювання відносин у сфері державної безпеки України : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2013. 384 с.
4. Дорогунцов С. І., Ральчук О. М., Федорищева А. М. Безпека розвитку і безпека стабільності – відповідь на виклики глобалізації. Київ : Знання України, 2004. 40 с.
5. Тихий В. П. Безпека людини: поняття, правове забезпечення, значення, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. Харків, 2016. № 2 (85). С. 31–46.

Sokorynskyi Yu.,

Doctor of Sciences (Law), Associate Professor,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8907-9880;

Leonenko O.,

Senior lecturer of the Department of Tactical and Special Training,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9748-2469;

Shatylo S.,

Post graduate of the Department of Criminal,
Criminal and Executive Law and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0009-0006-7977-5643

LATEST DIRECTIONS OF PREVENTING MOBILIZATION AVOIDANCE AS ONE OF THE ELEMENTS OF STATE SECURITY

The article analyzes the characteristics of latest ways of preventing avoidance of mobilization as one of the elements of state security. The concept of "security" is

defined as a multifaceted and complex socio-political, economic phenomenon, which objectively has a historical character and is associated with various forms and directions of interaction during the entire person's life.

It is noted that in order to ensure the state and society citizens, property, etc security, the question of the need to support the bodies functioning that are called to perform the functions of ensuring state security becomes relevant. One of such bodies engaged in this activity is Territorial center of recruitment and social support. As a result of the conducted research, it is possible to determine certain aspects that negatively affect the activities of these bodies.

The Law of Ukraine "On Military Duty and Military Service" provides for medical examinations of conscripts and service men during conscription for military service. Re-examinations of conscripts are provided for by the Regulation on military medical examination in the Armed Forces of Ukraine once every five years. At the same time, the procedure for financing repeated inspections is not defined by departmental regulatory documents and other legislative acts.

The article notes that the study of the activities of the Territorial center of recruitment and social support in conducting mobilization and preventing its evasion is relevant and necessary in today's conditions.

It is proposed at the legislative level to develop a mechanism for summoning conscripts to Territorial recruitment and social support centers without issuing summonses.

After analyzing the results of the conducted research, it was proposed to include in the list of reasons "Verification of the fulfillment of military duty under the conditions of the legal regime of martial law", which will allow to carry out qualitative measures to search for conscripts who evade military duty.

Key words: security, mobilization, conscripts, criminal responsibility, administrative responsibility.

References

1. Bilodida, I.K. (1970), *Dictionary of the Ukrainian language*, Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist Republic, Institute of Linguistics, Scientific Thought, Vol. 1, Kyiv.
2. Franchuk, V. I. (2016), *Theory of security of social systems: manual*. Lviv State University of Internal Affairs, Lviv.
3. Korzh, I. F. (2013), *Administrative and legal regulation of relations in the sphere of state security of Ukraine : monograph*, Ltd "Nilan Ltd", Vinnytsia.
4. Dorohuntsov, S. I. Ralchuk, O. M. and Fedorysheva, A. M. (2004), *Security of development and security of stability – a response to the challenges of globalization*, Knowledge of Ukraine, Kyiv.
5. Tykhyi, V. P. (2016), "Human security: concept, legal provision, meaning, types", *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, No. 2 (85), pp. 31–46.